

ЖАН ШЕНО

/1547/

Впечатленията си от балканските страни и България получава по време на пътуването си като секретар на френския посланик в Цариград — Габриел д'Арамон. Мисията на Д'Арамон е една от поредните френски дипломатически мисии в Турция по времето на френския крал Франсоа I, свързан с приятелски връзки с Османската империя поради еднаквите им интереси в ожесточеното съперничество и борба срещу Священата Римска империя. В ожесточеното си съперничество с владетеля на Священата Римска империя — Карл V, френският крал Франсоа I намира естествен политически съюзник в лицето на османския владетел Сюлейман I. Турция е също заинтересувана от такова сближение, тъй като и нейното могъщество в Средиземноморието е застрашено от нарастващата сила на Священата Римска империя.

В момента, когато Г. д'Арамон е изпратен като посланик на Франция в Цариград, османските управляващи кръгове са изправени пред тежката задача да воюват в Иран, което им налага да прекратят временно неприятелските си действия срещу Карл V и подпишат мир с него. Френският министър на външните работи кардинал Дьо Турнон взема мерки да не се подчертава открито политическият характер на мисията на Д'Арамон. Затова френският посланик е придружен от двама големи учени — Пиер Жил д'Алби, чиято задача е да събира гръцки ръкописи и други старини в Турция, и Пиер Белон дьо Ман — естественик и лекар. По-късно в 1549 г. в Цариград пристига и търси подкрепата на Д'Арамон друг бележит представител на френската научна мисъл по това време — Гийом Постел, който за втори път се явява в Турция да издирва гръцки и еврейски ръкописи. Към групата на споменатите видни френски учени около Д'Арамон се присъединява през същата 1549 г. и Андре Теве, който написва малко след това една богата с данни и ценна „Космография“ на Източното Средиземноморие. При завръщането на Д'Арамон в Турция през 1551 г. с него този път се движи друг бележит изследовател — Никола дьо Николе. Така мисията на Д'Арамон става повод да се обединят интересите и усилията на големи френски учени. Техните наблюдения и изследвания върху османските владения в Леванта, осъществени във връзка с основните цели на френската левантинска политика, разширяват представите и познанията на тогавашна

Европа за редица поробени от турците полузаврамени земи и население, в това число и на балканските народи и на българите.

Като секретар на посланичеството на Д'Арамон, което заминава от Франция за Цариград в края на 1546 г., пътува и Жан Шено.

През Лион, Швейцария, Виченца, Падуа, Венеция, Зара, Шибеник, Дубровник, Херцеговина и Сърбия по Via Militaris през Ниш, София и Одрин посланичеството пристига в Цариград през 1547 г. По нареждане на крал Анри IV, който наследява Франсоа I, Д'Арамон заминава да придружи със свитата си султан Сюлейман I в похода му против Иран. Шено описва тези преживелици и пътуването през Сирия, Египет, Ерусалим.

През 1551 г. Шено е заедно с посланика в Одрин в обкръжението на султана, който прекарва зимата там, подготвян от Д'Арамон по указания на френския крал да предприеме враждебни действия срещу Карл V, като атакува с помощта на френския флот Неапол.

През 1552 г. Шено заминава с мисия от посланика до краля през Дубровник и Венеция. Ранен по пътя, той изгубва осем месеца, за да се възстанови. След това през 1553 г. поема отново на път, за да предаде бързи кралски указания на посланика. Движи се по друг път — през Венеция, Корфу, Кефалония, Занте, Модон, през Лакедемония, Коринт, Мегара, Тива¹ и пр., където го поразяват видимите още следи от османското опустошение: „Достатъчно е да кажа, отбелязва той, че цялата тази страна е толкова пуста, че за съвременния наблюдател е почти невероятно тя да е била така плодородна и прочута, както са я описали историците. Лично аз не съм видял нищо по-сурово и неплодно, както е това, пълно с христалаци и трънаци.“²

През Негропонт Ж. Шено се добира по море до Галиполи и Цариград.

По-късно, когато напуска Турция, работи като надзорник в двора на принцесата на Ферара и получава отличия за съвестната си служба.

Пътните впечатления на Ж. Шено от балканските земи са твърде кратки, понякога дори повърхностни. Не винаги той предава собствени наблюдения и събрани от самия него данни за географски обекти, а повтаря сведенията на предхождащи го пътеписци и особено на Б. Рамберти. При все това бележките му са полезен източник за балканските страни и България към средата на XVI в.

Пътуването на Шено през балканските земи в 1547 г. започва от Дубровник през Требине, Херцеговина („с. Сернише, България“)³ „Коша (т. е. Фоча), Сърбия“, Препулие (т. е. Приеполйе) и Нови пазар (с. 8–11).

„Видяхме отстрани град Ниса⁴, хубав град в миналото, а сега сведен до едно село. Повечето от жените в този край носят отрязани коси, а други ги носят дълги с шапка на главата, направена от парчета, без форма и фасон. Те окачват стъклени броеници и няколко сребърни монети и подобни халки на ушите. Когато умрат мъжете или роднините, те си скубят косите

и си издраскват лицето с най-страшните викове, които биха могли да се чуят. Гърците⁵ правят подобно нещо в много райони. Смятам, че това е по-скоро по стар обичай или преструвка, отколкото от мъка.

После дойдохме в Малесище⁶, голямо село до София, в което не отседнахме, защото имаше чума. То е разположено в красива и много плодородна равнина. Дойдохме в Базаршик⁷ и Конюс⁸, големи села, после във Филипополи⁹ — град, построен от Филип Македонски, баща на Александър Велики. Той е разположен в много красива и голяма равнина, една част по скалисти планини, друга част — в споменатата равнина.

Минава се реката, наречена Мариса¹⁰, над която има голям дървен мост. В споменатата равнина се виждат множество могилки от пръст, направени като малки планини. Казаха ни, че в древността римляните са се сражавали в това поле, дето загинали много хора. Те били поставени в изкопи и покрити с тия толкова високи могилки. Най-сетне на 6 април пристигнахме в Адринопол¹¹ в Тракия. Отпред [града]минахме река Мариса по много хубав каменен мост, наречен моста Мустафа, с 18 или 20 свода.¹² В средата — голям позлатен камък, на който са изсечени турски букви. Те означават времето, когато е направен [мостът], онзи, който е наредил да го направят, и разноските, които струвал.¹³

Адринопол е много голям град и се е наричал в древността Адрианополис. Разположен е на река Мариса в красива равнина. Там намерихме султана, наречен Солиман¹⁴, който прекарваше там обикновено всяка зима. Там има много хубав дворец, в който той пребивава. Там се виждат и множество стари гръцки черкви и други, наречени калогери¹⁵. Той (Одрин) е населен от турци, гърци и евреи. Застроен доста добре и е обкръжен със стени. Има хубави къщи, дюкяни и всякакви занаятчий, твърде красиви и приятни градини извън града, в които често отивахме да ядем салатата колкото искахме, напълно свободно. От едната градина се влиза в другата, понеже няма плет, нито стена между двете освен там, дето минават пътищата.

Във всяка градина има голямо дървено колело, въртящо се от един кон, който не е воден от никого, а има само парче плат или платно на очите си. Той изтегля водата от голям изкоп, в който се намира споменатото колело, и същата вода се разлива според желанието по градините.

В казания град се украсяват много хубаво всякакви цветове кожи и кордовани“ (с. 15—16).

Тук посланичеството научава за смъртта на френския крал Франсоа I. Г. д'Арамон се явява при султана, който пребивава по това време в Одрин, за да му поднесе скъпи дарове от краля. Дарява богато и сановниците му, за да спечели благоволе-

нието на двора. Султанът посреща френското посланичество дружелюбно и го приема на богата трапеза (с. 17—18).

„Прекарахме в Андренопол, докато султанът си замина оттам, за да дойде в Цариград. По пътя минахме през множество големи села, едни населени с турци, а други с гърци“ (с. 18).

Сред описанията на Цариград особено привлича вниманието описанието на големия столичен безистен и робския пазар.

„В Цариград има едно място, което се нарича безистен. Това е голяма кръгла постройка с четири врати накръст и наоколо дюкяни за златни, копринени и кадифени платове, злато и сребро; там се продават всякакви ценности и специално бедни християнски роби, млади и стари, мъже и жени, дори малки деца на три години, водени за ръка от хора, които са посредници; те държат роба за ръка и го развеждат непрекъснато около това място, съобщавайки високо цената му, и го продават на онзи, който дава най-много. Ако е момиче или жена, има покривало на лицето си и всички, които се пазарят за нея, го откриват от края, гледат зъбите и ръцете, осведомяват се за възрастта, дали е девствена и други подобни работи, също като за кон. Този безистен е винаги отворен освен в петък; във всички големи градове в Турция има по един безистен, дето се търгува с подобни неща“ (с. 34—35).

„Из всички градове на султана има по двама съдии — единият, назован кадия, другият — за криминалните, се нарича субашия.¹⁶ Няма ни съветник, ни адвокат, ни прокурор. Трябва всеки да си каже основанията, да доведе свидетели или посочи нещо писмено. Въз основа на това се присъжда незабавно.

Поданиците са така покорни на султана, че внимават добре да не пристъпят някоя от заповедите му; ако такава нещо се случи и съдията бъде уведомен, веднага се налага наказанието, ако не се открият извършителите, обръщат се към съседите на мястото, където е станала разпратата; те са отговорни, иначе ги наказват; понякога се изпълняват безчовечни и строги присъди. Вечерно време всеки се прибира рано, като не смее да държи огън дори и в къщи — до определен час. Що се отнася до нощната стража на градовете — само един човек с тояга в едната ръка и запален фенер в другата се разхожда из града, който му е поверен; такава [стража] се поставя според големината на града. Ако той чуе някакъв шум, на другия ден го съобщава на съдиите, които незабавно се разпореждат. Няма защо да се плаши човек от ограбване през нощта, защото този човек сам с тоягата си е по-страшен, отколкото капитанът на стражата в Париж с всичките му стрелци; полицията там е толкова добре уредена и спокойствието толкова голямо, че е почти невероятно за наблюдателя“ (с. 47—48).

Увод, подбор, превод и коментар: Б. Цветкова.

¹ Сведенията за Ж. Шено са черпени от С. I. D. Rouillard, *op. cit.* p. 123—126; 198—199; P. Matković. *Putovanja po Balkanskom Poluotoku...*, *Rad...*, LXII, 1882, p. 83; П. Маткович е дал и известни пояснения по историко-географски подробности, отразени в пътеписа. Срв. P. Самарџић. Београд и Србија у списима француских савременика XVI—XVII век. Београд, 1961, с. 38—39; Критично издание на пътеписите на Ж. Шено прави С. H. Schefer. *Le voyage de Monsieur d'Arumont ambassadeur pour le roy en Levant escript par noble homme Jean Chesneau*. Paris, 1887. Президаден: Genève, Slatkine Reprints, 1970. Извадките тук са по изданието на Шефер. В предговора на Ш. Шефер има сведения за Ж. Шено, които са взети под внимание.

² С. H. Schefer, *op. cit.*, p. 159.

³ Поради слаба осведоменост Шено бележи, че херцеговинското село Черница е в България (Ш. Шефер отъждествява правилно това село, с. 10, бел. 1).

⁴ Гр. Ниш, дн. в Югославия.

⁵ Често европейските пътешественици назовават под това наименование източноправославното население на Балканите, без терминът да обозначава етническа принадлежност.

⁶ Малашевци, квартал на София.

⁷ Гр. Пазарджик.

⁸ С. Конуш, Пловдивски окръг.

⁹ Гр. Пловдив.

¹⁰ Река Марица.

¹¹ Гр. Одрин, Турция.

¹² Това е мостът при Мустафа паша, дн. Свиленград, Хасковски окръг. Мостът е построен в началото на XVI в. от бележития турски архитект Синан (немюсюлманин, вер. грък по произход) със средствата на великия везир Мустафа паша. (С. Е. Арсевен. *L'art turc*. (Istanbul, 1939, p. 294; *Encyclopédie des Islam*, IV, S. 462).

¹³ За този надпис срв. сп. *Археология*, 1963/1, с. 46—51.

¹⁴ Султан Сюлейман I Законодател (1520—1566).

¹⁵ Очевидно пренасяне на термина, с който се обозначаваха монасите, върху самото религиозно заведение. Може би се касае до манастири.

¹⁶ Очевидно авторът има пред вид органите на съдебноадминистративната власт — кадните, и тези на изпълнителната — субашите, изпълняващи полицейски функции. Той обаче погрешно отбелязва, че във всички градове има кадин; те са само в центрове на казите.